

Izvorni znanstveni rad
UDK: 338.48(497.5)
<https://doi.org/10.22598/zefzg.2025.1.35>
Datum primitka članka u uredništvo: 29. 4. 2025.
Datum slanja članka na recenziju: 29. 4. 2025.
Datum prihvaćanja članka za objavu: 13. 6. 2025.

Luka Jakopčić, mag. hist. et litt. comp. *

Izv. prof. dr. sc. Vanja Krajinović **

BAŠTINSKI SADRŽAJI KAO POKRETAČI RAZVOJA TURIZMA DESTINACIJA

HERITAGE AS DRIVER FOR DEVELOPING TOURISM DESTINATIONS

SAŽETAK: Rad uvodno razlaže aktualni trenutak globalnog turističkog razvoja te ulogu paradigme održivog, odnosno kreativnog turizma u njemu. Analiziraju se funkcije kreativnosti i projektnog financiranja u kontekstu razvoja destinacija u manjim i perifernim sredinama. Istraživački dio rada analizira mogućnost utjecaja novouspostavljenih infrastrukturnih baštinsko-turističkih sadržaja na promjenu indeksa turističke razvijenosti (ITR) pripadajućih lokalnih sredina. Analizom su obuhvaćene samo sredine u kojima je, uz još neke parametre, zadovoljen i taj da je ITR dane sredine u trenutku uspostave baštinsko-turističke infrastrukture iznosio ≤ 13 . Ovo je istraživački uzorak u potpunosti svelo na kontinentalnu Hrvatsku. Istraživanjem je utvrđeno da u razmotrenim sredinama tijekom najmanje godine i pol od uspostave baštinsko-turističkog sadržaja postoji pozitivna promjena ITR-a. Na temelju ovih uvida su u okviru zaključnih razmatranja, uz ostalo, iznesene i preporuke čiji je cilj doprinijeti ekonomičnijim i raznolikijim ulaganjima u razvoj baštinsko-turističkih sadržaja u Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: baštinski i baštinsko-turistički sadržaji, održivi razvoj turizma, kreativni turizam, indeks turističke razvijenosti, destinacijski razvoj, Hrvatska

ABSTRACT: The paper first analyzes the current state of global tourism development and the role of the paradigm of sustainable or creative tourism in this context. The functions of creativity and project financing are analyzed in relation to the development of destinations in smaller and peripheral areas. The research part of the paper analyzes the possibility of the influence of newly constructed infrastructural facilities of heritage

* Luka Jakopčić, mag. hist. et litt. comp., Recider, Storytelling & Experience Studio Zagreb, doktorand Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Croatia, e-mail: recider@recider.com

** dr. sc. Vanja Krajinović, izvanredna profesorica, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za turizam, Trg J. F. Kennedyja 6, Zagreb, Hrvatska, e-mail: vkrajinovic@efzg.hr

tourism on the change of the Tourism Development Index (TDI) of the respective local environments. Only those environments were included in the analysis where the TDI of the respective environment was ≤ 13 at the time of the construction of the cultural tourism infrastructure together with some other parameters. Thus, the study sample was completely reduced to the Croatian mainland. It was found that the TDI in the areas under consideration has changed positively for at least one and a half years since the establishment of the cultural and tourist facilities. Based on these findings, recommendations were made in the final considerations, which, among other things, should contribute to more economical and diverse investments in the development of heritage- tourism facilities in Croatia.

KEY WORDS: heritage and heritage-tourism content, sustainable tourism development, creative tourism, tourism development index, destination development, Croatia

1. UVOD

Tijekom posljednja četiri desetljeća – nastavno na tercijarizaciju ekonomije i ponovnu uspostavu prevlasti kapitalizma, tj. njegove neoliberalne verzije – u okviru nabujale potrošačke ekonomije i turistički rast ostvario je iznimne razmjere. Pretpandemijske 2019. godine u svijetu je ostvareno preko 1,4 milijarde turističkih dolazaka – oko 100 % više nego 2000. godine. Gotovo polovina tog broja ostvarena je u Europi (UNWTO, 2019: 3). Nakon pandemijskog razdoblja, do kraja 2023. godine turizam se vratio na razinu od preko 90 % pretpandemijskog broja turističkih dolazaka i turističkih prihoda u svijetu (UNWTO, 2023).

Paralelno s naizgled nezaustavljivim rastom globalnog masovnog turizma te negativnim učincima na okoliš, lokalne zajednice i cijele društvene skupine, razvijaju se i ideje održivog razvoja turizma (Sharpley, 2000; Bramwell i Lane, 2008; Lane, 2018; Burrai, Buda i Stanford, 2019; Higgins-Desbiolles *et al.*, 2019; Sharpley, 2023). Iako se do danas broj definicija ovog pojma značajno povećao, u njegovoj osnovi leži vizija društva koje svoje blagostanje ostvaruje ne potkopavajući mogućnost da isto ostvare i buduće generacije (npr. Fennell i Cooper, 2020: 2). U sustavu turizma, koji za provedbu svojih aktivnosti treba prvenstveno prostor, održivost prije svega podrazumijeva uporabu prostornog okoliša koja je intenzitetom „ispod njegove regenerativne sposobnosti“ (Grofelnik, 2019: 25). Brojna istraživanja u obzir uzimaju i sociokulturne aspekte turističke održivosti, npr. utjecaj turizma na život lokalnih zajednica. Pritom, međutim, ističu i činjenicu da su društvo i kultura, za razliku od fizičkog okoliša, znatno fluidnije, prilagodljivije i promjeni sklonije kategorije (Liu, 2003: 468-469; Krajinović, 2022: 95-96).

Kao jedan od potencijalnih modela očuvanja baštine javlja se kreativni turizam u okviru kojeg se baštinski sadržaji valoriziraju na održiv način, omogućavajući zajedničko stvaranje iskustava i intenzivniju zaštitu lokalne baštine (npr. Mijnheer i Gamble, 2019; Ross, 2020; Kastenholz i Gronau, 2022). Stoga su ciljevi ovog rada sljedeći:

- a) analizirati teorijske spoznaje o ulozi baštinskih sadržaja u razvoju turizma destinacija, posebice u odnosu na održivi razvoj turizma
- b) provesti analizu baštinsko-turističkih infrastrukturnih sadržaja kako bi se utvrdio njihov utjecaj na indeks turističkog razvoja u sredinama u kojima su ti sadržaji uspostavljeni.

Istraživački jaz ogleda se u potrebi definiranja modela implementacije baštinskih sadržaja u turističku ponudu destinacija, uz poseban naglasak na uspješnost korištenja sredstava iz fondova EU-a kao poticaja razvoja područja.

2. PREGLED TEORIJSKIH SPOZNAJA

2.1. Okolnosti konzumiranja održivog turizma

Iako je održivost danas u jezgri brojnih međunarodnih i nacionalnih strategija, smjernica i politika (usp. UNWTO, 2019: 5), ovaj pojam istovremeno otvara brojna pitanja. Primjerice, općeprihvaćeno shvaćanje održivog razvoja pod populacijom podrazumijeva ljude, a pod razvojem rast te propušta uočiti da niti su ljudi jedina populacija na planetu, niti je na planetu ograničenih resursa razvoj shvaćen kao neprekidni rast moguć (npr. Higgins-Desbiolles, 2018: 1; Bušljeta Tonković, 2019: 253). Nadalje, ukazuje se na to da je održivost često, pa tako i u turizmu, pragmatični marketinški odgovor masovnog turizma na njegove vlastite negativne učinke (Higgins-Desboilles *et al.*, 2019: 1930). Utoliko ponuda sadržaja održivog turizma nije samo odgovor na rastuću potražnju ekološki i društveno sve osviještenijih potrošača i novih turista željnih autentičnih, lokalnih i neponovljivih iskustava, nego i posljedica aktivnog stvaranja tog oblika potražnje od strane turističke ponude (Liu, 2003: 463). S tim u vezi, ukazuje se i na to da je osviješteni putnik koji traži putovanja sa smislom i pozitivnim utjecajem na okoliš i lokalnu zajednicu, s tržišnog gledišta tek jedna potrošačka niša. I to takva koja je istodobno platežno sposobnija (konzumira skuplja personalizirana iskustva), a opet preuska da bi značajnije utjecala na opće trendove i obrasce ponašanja na globalnom turističkom tržištu (usp. Richards i Wilson, 2007: 20; Burrai, Buda i Stanford, 2019: 9; Fennell i Cooper, 2020: 13-18).

Daljnje raščlanjivanje potrošačkih dobrih namjera donosi psihoanalizom nadahnutu teza da kupujući održive, eko i slične proizvode i usluge emancipirani potrošač zapravo kupuje u svakom pogledu skupu iluziju da je dio pozitivne promjene te odgađa suočavanje sa sve izvjesnijom globalnom klimatskom, a time vjerojatno i društvenom krizom (Burrai, Buda i Stanford, 2019: 8-9).

2.2. Obilježja i važnost kreativnog turizma

Tijekom 19. i većeg dijela 20. stoljeća zadaće kulturnog polja bile su izgradnja kolektivnih identiteta, konzerviranje materijalnih predmeta simbolički važnih za samosvijest zajednice te prosvjećivanje masa (npr. u kontekstu europske socijalne države). No, u socioekonomskom okviru neoliberalizma, tercijarizacije i „ekonomije doživljaja“, shvaćanje kulture sve više se pomiče prema stavu da se radi o samo još jednom od ekonomskih resursa, čiji su izrazi intelektualne, zabavne i/ili edukativne robe i usluge (Hewison, 2014; Rašić-Bakarić *et al.*, 2015: 24). Poznat je pojam *McGuggenheimizacije* koji problematiziraju Richards i Wilson (2007), a odnosi se na komodifikaciju sadržaja unutar kulturnog sektora, što je iniciralo potrebu za konceptualnim odmakom kulturnog prema kreativnom turizmu.

Shodno tome, kulturu se, barem u Europskoj uniji, i dalje promatra kao faktor jačanja kolektivnog identiteta i društvene kohezije, ali i kao pokretača ekonomske aktivnosti, prvenstveno putem razvoja tzv. kulturnih i kreativnih industrija (KKI) (NEAC, 2018).

Primjerice, u 2022. godini, u ovom je sektoru u EU-u bilo zaposleno 7,7 milijuna ljudi, odnosno 4,5 % više nego godinu ranije. Prema ovom parametru, radi se o četvrtoj najvećoj privrednoj grani u EU-u, s udjelom u njezinu BDP-u od oko 4,5 % (EY, 2021: 13-14). Pritom je trend rasta zabilježen na bogatom sjeverozapadu, a smanjenja na istočnoj periferiji, s Hrvatskom među tri posljednje rangirane države (-6,3 %; podatak indikativan u kontekstu drugog dijela ovog rada) (Eurostat, 2023).

Za proces komercijalizacije kulture, a onda i uslužnu doživljajnu ekonomiju općenito, vrlo je važan koncept kreativnosti. Preciznije, ona njegova dimenzija koja podrazumijeva umijeće stvaranja novoga, drugačijeg i nesvakidašnjeg. U društvu u kojem je jedna od najizraženijih potreba bijeg od svakodnevice (Fennell i Cooper, 2020: 15), a istodobno podčinjenom potrošačkom svjetonazoru, kreativnost – a kroz nju i kulturu – percipira se ponajprije kao idealan instrument tržišne distinkcije (Richards i Wilson, 2007: 1) proizvoda, usluga ili destinacija koje se žele istaknuti kao posebne i drugačije.

Ovo rezultira jednim od najčešćih oblika povezivanja kulture i kreativnosti s realnom ekonomijom – razvojem turističkih sadržaja, iskustava i doživljaja nadahnutih kulturnom baštinom, kreativnim stvaralaštvom i sl. Riječ je o praksi koja se na Zapadu, ali i u Hrvatskoj bilježi dulje od pola stoljeća, no danas je se uglavnom doživljava kao plod „kreativnih“ i „pluralističkih“ društava zapadnjačke liberalne demokracije i tržišne ekonomije našeg doba (Richards i Wilson, 2007: 11-13).

Kultura, shvaćena kao ukupnost kulturne i prirodne baštine, tradicije, stvaralaštva itd., postaje jedna od glavnih resursnih sastavnica turizma koji *pripovijeda priče*, stvara jedinstvena iskustva i doživljava, a usput brine o okolišu te interesima i boljitku lokalne zajednice. Pojednostavnjena slika kompleksne problematike s kojom ni mnogo iskusnije i bogatije sredine ne uspijevaju jednostavno izaći na kraj (npr. Richards i Wilson, 2007: 10; Richards i Wilson, 2007a: 264; Hewison, 2014) ugrađena je i u politike i mjere održivog razvoja turizma temeljenog na baštini u Hrvatskoj. Isprva, u okolnostima oskudnijih izvora financiranja, one su se u praksi očitovale velikim brojem različitih festivala te kulturom i tradicijom nadahnutih događanja (Šola, 2014: 124). No, ulaskom Hrvatske u EU i otvaranjem pristupa novčanim sredstvima alociranim kroz operativne programe i pripadajuće javne pozive, glavni pojavni oblik povezivanja kulture i turizma postaje izgradnja mreže interpretacijskih, posjetiteljskih i multimedijskih centara, zatim muzeja, ekomuzeja, raznih „kuća“, kulturno-informativnih centara itd. (prema Perinčić, 2022).

2.3. Baštinski sadržaji u turizmu kao faktor razvoja

Veliki javni poziv iz 2016. godine, vezan za „pripremu razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine“ i vrijedan 50,5 milijuna eura, bio je usmjeren na projekte koji „podrazumijevaju ulaganje u kulturna dobra praćeno komplementarnim razvojem dodatnih, primarno turističkih sadržaja/usluga s ciljem doprinosa održivom razvoju na lokalnoj i regionalnoj razini“ (Europski strukturni i investicijski fondovi, n. d. a). Još je izdašniji bio poziv iz 2017. godine, vrijedan 56,4 mil. eura, usmjeren ka „održivom korištenju prirodne baštine s ciljem doprinosa održivom društveno-gospodarskom razvoju na lokalnoj/regionalnoj razini“ (Europski strukturni i investicijski fondovi, n. d. b). U uputama za prijavitelje predmetnog poziva održivi turizam navodi se kao glavni pokazatelj uspješnosti odobrenih projekata. I u programskom razdoblju 2021. – 2027. tjela središnje države, npr. kroz Naci-

onalni plan oporavka i otpornosti, pripremaju izdašne tranše sredstava EU-a namijenjene (infrastrukturnom) povezivanju kulture i turizma. Jedan od značajnijih poziva, vrijedan 37 milijuna eura, ističe svoju usmjerenost ka smanjenju prekomjernog turizma u „najrazvijenijim turističkim područjima povećanjem privlačnosti slabije razvijenih turističkih destinacija, povećanjem njihove kvalitete i produljenjem sezone“ te poticanjem razvoja „održivih oblika turizma i javne turističke infrastrukture“ (Fondovi EU, n. d). Pod njom, **što je vidljivo** iz uputa za prijavitelje, podrazumijeva se ponajprije infrastruktura u funkciji valorizacije kulturne i prirodne baštine te eno-gastro i ostale ponude destinacije.

Govoreći o ovim aspektima, važno je naglasiti ulogu kulturne baštine u razvoju turističkih destinacija, posebice onih u ruralnim područjima. Tako Ma *et al.* (2020) navode da tradicionalna baština značajno utječe na razmišljanja i ponašanja lokalnog stanovništva te je neizostavan izvor prihoda kućanstava. Druga studija (Chen, Ren i Zhang, 2021) navodi da je kulturna baština postala osnovni resurs razvoja ruralnih područja u Kini koja je dominantno pod utjecajem kapitalizma te naglašavaju da je za gospodarski razvoj područja moguće koristiti revitalizaciju rukotvorina kao dijela kulturne baštine. Međutim, autori naglašavaju da taj razvoj uključuje i pitanje moći i interakcija, kao i način na koji ljudi strateški koriste individualne agencije za kreiranje različitih ishoda. U procesu očuvanja baštinskih sadržaja bitno je definirati njihovu ulogu i potencijale u procesu razvoja turizma ruralnih područja. U talijanskoj regiji Apuliji su tijekom posljednjih desetljeća brojni takvi sadržaji napušteni od strane svojih nositelja/vlasnika te su u opasnosti da posve propadnu. Kako bi se pomoglo kreatorima turističke politike u identificiranju prikladnih strategija za njihovo očuvanje, studija koju su proveli Sardaro *et al.* (2021) istražuje stavove različitih dionika prema zajedničkim pristupima očuvanju ove baštine. Autori zaključuju da su ti sadržaji, odnosno objekti u nerazvijenim ruralnim područjima ozbiljno ugroženi zaboravom ili restauratorskim radovima koji ih zapravo mogu oštetiti. U procesu revitalizacije ruralnih područja korištenjem baštinskih sadržaja značajnu ulogu ima i metoda zajedničkog stvaranja sadržaja. U tom smislu Kastenholz i Grounau (2022) zaključuju da kulturna baština ne bi trebala privlačiti pasivne turiste, već poticati znatiželjnog posjetitelja da se kreativno bavi baštinom na način koji pružatelj usluga u toj domeni mogu kreativno osmisлити. Ruan *et al.* (2024) u tom smislu istražuju kako sadržaji interpretacije turizma baštine (sadržaj temeljen na znanju i naklonosti) utječe na spremnost turista da vrednuju lokalnu kulturu. Pitanje interpretacije baštine istražuju i Wang *et al.* (2024), fokusirajući se na veze između činjeničnog i afektivnog sadržaja turističke interpretacije baštine i predanosti turista očuvanju kulturne baštine, kao i na posredničku ulogu kvalitete iskustva te moderatorsku ulogu preoblikovanja poruke koja se želi prenijeti interpretacijom baštine.

Moguće je utvrditi i da se ulaganja u kulturnu baštinu, odnosno baštinske sadržaje, može povezati s razvojem područja u kojem se nalaze. Tako Attatasi *et al.* (2013) navode da je ulaganje u festival *La Notte della Taranta* rezultiralo kratkoročnim povratom u vidu dvostrukog povećanja turističke atraktivnosti te je utvrđena pozitivna korelacija između broja posjetitelja festivala i njegovih pozitivnih ekonomskih učinaka na lokalno područje. Rezultati studije koju su proveli Gullion *et al.* (2015) utvrđuju da demografski čimbenici poput spola, dobi, etničke pripadnosti i prihoda nisu od značaja kad je riječ o utjecaju na percepciju da je ulaganje u kulturne atrakcije u službi razvoja turizma dobro i za lokalno stanovništvo. Imajući u vidu sve ove spoznaje, cilj ovog rada jest utvrditi postoji li povezanost između ulaganja u baštinske sadržaje u Hrvatskoj i razvoja destinacija u područjima na kojima se ti sadržaji nalaze, tj. uspostavlja ju.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Središnji dio ovog rada bavi se propitivanjem utjecaja novorazvijenih baštinsko-turističkih infrastrukturnih sadržaja na kretanje indeksa turističkog razvoja u sredinama u kojima su ti sadržaji uspostavljeni. To je učinjeno tako da je na uzorku od 25 lokalnih sredina uspoređen indeks turističkog razvoja (ITR) u godini u kojoj su ondje otvoreni novi baštinsko-turistički sadržaji (odnosno u 2017. godini kao prvoj godini s dostupnim ITR-om, ako je sadržaj uspostavljen ranije) s ITR-om u tim sredinama 2023. godine, posljednje za koju je u trenutku nastanka ovog rada indeks bio izračunat. Kao primjeri ovih sadržaja mogu se izdvojiti, primjerice, Ekomuzej Lepoglava i Kuća fresaka u Draguću. Ekomuzej Lepoglava kao svoju svrhu ističe npr. promicanje, vrednovanje, istraživanje i očuvanje prirodne i kulturne baštine Lepoglave. Ova organizacija civilnog društva osnovana je kao nevladina, neprofitna i nepolitička udruga te „okuplja građane, jedinice lokalne samouprave, organizacije civilnog društva, organizacije iz privatnog sektora i druge oblike organiziranja u svrhu promicanja kulture, kulturne baštine i interesa od značaja za razvoj lepoglavskog područja (Ekomuzej Lepoglava, n. d.). S druge strane, u Istri se nalazi Kuća fresaka, i to u prostoru stare škole u Draguću. „U prizemlju Kuće uređeni su turistički info-punkt i mala galerija, na prvom katu opremljena je polivalentna dvorana sa 60-ak sjedala..., dok je na posljednjoj etaži uređen stambeni i radni prostor za znanstvenike i stručnjake koji se bave zidnim slikarstvom“ (Povijesni i pomorski muzej Istre, n. d.). U oba slučaja, dakle, fokus je stavljen na očuvanje baštine te aktivnosti organiziranja radionica i drugih interpretacijskih sadržaja fokusiranih na zajedničko stvaranje sadržaja i uključenost posjetitelja.

Što se tiče pojmovnih određenja, termin baštinsko-turističkog infrastrukturnog sadržaja podrazumijeva objekt čiji sadržaj kao jednu od glavnih zadaća ima privlačenje turističkih posjetitelja na temelju predstavljanja lokalne kulturne i/ili prirodne baštine. Navedeni pojam odabran je kako bi se, prije svega, moglo obuhvatiti sadržaje koji predstavljaju i prirodnu baštinu (zbog toga se ne govori o npr. kulturno-turističkim sadržajima), a s druge strane, kako bi ukratko mogao obujmiti i sve gore spomenute muzeološko-prezentacijske formate (interpretacijski i posjetiteljski centri, muzeji, ekomuzeji itd.). Oni naime, izuzev muzeja, u praksi **često** nastaju bez unaprijed definiranih konceptualnih, funkcionalnih i organizacijskih kriterija, pa ih je naknadno teško klasificirati. Doduše, za analizu provedenu u ovom radu razlika između interpretacijskog i posjetiteljskog centra zanemariva je. Ključno je to da se radi o sadržaju koji je nadahnut baštinom, da je jedna od njegovih glavnih planiranih namjena privlačenje turista / brendiranje destinacije te da taj sadržaj postoji u nekom infrastrukturnom okviru (objektu) koji ga stvarno i simbolički materijalizira u prostoru i zajednici kojima pripada (o prostornom *utiskivanju* kreativno-turističkih sadržaja više u Cloke, 2007). Dodatni razlog uvrštavanja samo sadržaja smještenih u fizičku infrastrukturu jest i taj da bi uvrštavanje, primjerice, i raznih tematskih staza i tura, virtualnih postava i sl., bilo vrlo teško izvedivo, ponajprije zbog raštrkanih izvora podataka (lokalni proračuni, izvješća o radu lokalnih i regionalnih turističkih zajednica, ponuda turističkih agencija itd.).

Drugi selekcijski kriterij bilo je uvrštavanje samo sadržaja razvijenih u lokalnim sredinama s ITR-om u godini uspostave sadržaja nižim od 13. Iako je prvotna namjera bila obraditi samo sadržaje u sredinama s baznim ITR-om ≤ 10 (IV. i V. kategorija), to se ispostavilo neizvedivim zbog nepostojanja dostatnog broja dovoljno dugo aktivnih baštin-

sko-turističkih sadržaja u tim sredinama (vezano uz treći selekcijski kriterij). Naime, model izračuna ITR-a, kreiran od strane Instituta za turizam, ponajviše proizlazi iz pet pokazatelja za područje određene jedinice lokalne samouprave (JLS): broja postelja, broja postelja u hotelima i sličnim smještajnim objektima, broja turističkih dolazaka, broja noćenja te broja zaposlenih u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (Institut za turizam, n. d.). Iako je za mjerenje nečeg tako složenog kao što je stupanj destinacijskog razvoja teško pronaći adekvatne parametre dostupne na razini cijele zemlje, ovaj model ipak omogućava orijentacijsko razvrstavanje JLS-a u pet kategorija turističkog razvoja. Prvu čine gradovi i općine s ITR-om ≥ 30 (npr. Rovinj, Dubrovnik, Opatija), druga se odnosi na JLS s indeksom 20 – 30 (npr. Varaždin, Rijeka, Osijek), treća obuhvaća JLS s ITR-om 10 – 20 (npr. Bizovac, Knin, Kumrovec), četvrta indeks 0 – 10 (npr. Radoboj, Bosiljevo, Virje), dok se peta odnosi na JLS s ITR-om 0 (npr. Majur, Mače, Preseka) (Institut za turizam, n. d.). Visok ITR, ukratko, znači da je riječ o poznatijim odredištima te u pravilu i općenito razvijenijim sredinama u kojima već postoje sadržaji koji privlače goste. U takvim slučajevima značajno slabi uvjerljivost pretpostavke da bi rast ITR-a predmetnog JLS-a mogao biti posljedica uspostave samo jednog turističkog sadržaja¹. S druge strane, u turistički i općenito slabije razvijenim sredinama, a upravo su takvima brojni baštinsko-turistički razvojni programi i namijenjeni, mogućnost korelacije djeluje uvjerljivije.

Treći selekcijski kriterij bila je mogućnost da se, od trenutka uspostave baštinsko-turističkog sadržaja, ITR može pratiti tijekom razdoblja od barem 18 mjeseci. Prvotni plan bio je analizirati sredine s razmakom od barem dvije godine između baznog i zaključnog ITR-a, s obzirom na to da je baštinsko-turistički sadržaj tek potencijalni preduvjet za razvoj parametara ITR-a (broja turističkih dolazaka, radnih mjesta u ugostiteljstvu i dr.). Nažalost, u tom slučaju bi iz selekcije opet ispalo previše jedinica. Stoga su u ovoj analizi obuhvaćeni sadržaji otvoreni do sredine 2022. godine.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Na temelju navedenih kriterija u uzorak je uvršteno 25 baštinsko-turističkih sadržaja, identificiranih na temelju pregleda baze odobrenih projekata po gore spomenutim javnim pozivima iz Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020.“ („Priprema i provedba integriranih razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine“ te „Promicanje održivog razvoja prirodne baštine“), kao i po godišnjim natječajima HTZ-a za razvoj javne turističke infrastrukture, odnosno po pozivima Ministarstva kulture za investicijska ulaganja. Uglavnom se radi o posjetiteljskim i interpretacijskim centrima, no uzorak čini i nekolicina muzejskih postava, jedan ekomuzej te jedan kulturno-informativni centar. Geografski, svi se nalaze na području kontinentalne Hrvatske, a otvoreni su između 2013. i sredine 2022. godine. Jedna od njihovih temeljnih zadaća jest pokretanje turističkog razvoja okolnog, uglavnom ruralnog područja, a sve na temelju specifičnih oblika turizma (dominantno kulturnog, iako se uočavaju i elementi kreativnog turizma). Nositelji projekata njihova uređenja i uspostave su jedinice lokalne samouprave, županijske ustanove za zaštitu prirode ili, u jednom slučaju, ustanova parka prirode. Tablica 1. detaljno prikazuje rezultate provedene analize.

¹ Logika je analogna onoj da će se u zemlji niskog BDP-a gradnja jedne velike tvornice statistički osjetiti neusporedivo snažnije nego u visoko razvijenoj ekonomiji.

Tablica 1. Pregled i statistika obrađenih baštinsko-turističkih sadržaja

Br.	Naziv baštinsko-turističkog sadržaja	JLS u kojoj se nalazi	Godina otvaranja	Ukupna vrijednost projekta (EUR)	ITR u god. otvaranja / najranijoj dostupnoj god.	ITR 2022.	ITR 2023.	Indeks ITR u god. otvaranja / 2023.
1.	IC Virtualna zagorska hiža	Donja Voća	2021.	138.187,77	4,16	4,13	4,5	108,17
2.	Zbirka Kolarnica	Brod Moravice	2020.	86.269,83	8,87	9,28	9,92	111,84
3..	KIC Žnidarec	Antunovac	2018.	97.121,50	3,41	3,4	3,69	108,21
4.	Ekomuzej čipke i čipkarstva	Lepoglava	2015.	143.340,63	5,36	7,76	9,31	173,69
5.	Bio-edukacijski centar Virovi	Otok	2021.	3.324.112,21	9,01	9,64	10,53	116,87
6.	IC Hiža vinove loze	Radoboj	2021.	358.351,58	5,91	8,48	6,73	113,87
7.	PC Lović Prekriški	Ozalj	2018.	80.099,54	10,69	12,65	12,86	120,30
8.	PC Dravska priča	Čadavica	2021.	1.748.796,03	5,11	5,99	5,48	107,24
9.	PC Med dvemi vodami	Mursko Središće	2020.	1.607.063,88	9,45	7,8	11,71	123,92
10.	IC Terra Panonica	Pleternica	2020.	3.218.037,76	8,72	13,16	11,9	136,47
11.	PC Dvorac Janković	Suhopolje	2021.	6.071.305,84	9,56	11,34	12,59	131,69
12.	IC Kuća Petra Preradovića	Pitomača	2019.	743.247,73	12,74	10,16	13,55	106,36
13.	PC Kuća Panonskog mora	Velika	2019.	662.286,81	12,55	14,75	15,06	120,00
14.	IC Konji bijelci	Babina Greda	2017.	106.178,25	3,08	3,07	3,1	100,65
15.	Centar Mato Lovrak	Veliki Grđevac	2015.	2.521.733,36	2,7	3,79	4,39	162,59
16.	Edu-info centar Stan na Gajni	Oprisavci	2013.	102.594,73	3,54	1,7	3,1	87,57
17.	PC Krapje	Jasenovac	2015.	583.980,36	6,13	6,8	6,35	103,59
18.	IC Čabar	Čabar	2021.	331.807,02	11,04	9,18	11,78	106,70
19.	Etno-kuća Domitrovec	Vidovec	2019.	358.351,58	4,03	4,5	5,53	137,22
20.	Muzej Cvelferije	Drenovci	2017.	19.908,42	3,3	0	0	0,00
21.	Geo-info centar Voćin	Voćin	2022.	5.816.611,26	5,21	5,21	8,25	158,35
22.	PC-IC Sequoia Slatina	Slatina	2022.	2.753.841,13	11,19	11,19	11,38	101,70
23.	PC Crna roda	Popovača	2022.	2.696.385,28	9,45	9,45	9,65	102,12
24.	Etno-kuća Goričan	Goričan	2022.	265.445,62	4,32	4,31	3,84	88,89
25.	Kulturno-informativni centar	Štrigova	2021.	1.592.673,70	12,74	13,72	13,73	107,77
Prosječna vrijednost projekta (EUR)				1.409.794,09	Prosječni indeks			113,43

Izvor: mrežne stranice baštinsko-turističkih sadržaja i resornih ministarstava

Kao što je vidljivo iz analiziranih podataka, indeks promjene ITR-a u vremenu između bazne i 2023. godine u većini je sredina porastao. Doduše, ako se usporedno analiziraju podaci za 2022. i 2023. godinu, može se pretpostaviti da je riječ o sredinama u kojima je turistički razvoj i dalje razmjerno krhka i nestabilna kategorija. Naime, iako je indeks u odnosu na baznu godinu uglavnom porastao, on u odnosu na prethodnu, 2022. godinu, u pet od 25 sredina bilježi pad, što jednim dijelom utječe na donošenje zaključaka o povezanosti ovih dviju kategorija. Preciznije, navodi na zaključak da su istraživanja poput ovoga potencijalno vrlo manjkava, ako kvantitativne podatke ne upotpunjuju i dovoljno opsežnom kvalitativnom analizom, npr. intervjuima i računalnom *big data* analitikom.

S druge strane, a uzimajući u obzir ukupan trenutačni broj infrastrukturnih baštinsko-turističkih sadržaja u Hrvatskoj, moguće je pretpostaviti da se općeniti pokazatelji dobiveni na uzorku od 25 takvih sadržaja ipak mogu smatrati reprezentativnima i indikativnima. To se prije svega odnosi na propitivanje odnosa uloženog i dobivenog putem ovdje prikazanog paradigmatškog modela razvoja baštinsko-turističkih sadržaja. Konkretno, ako je jedan od osnovnih ciljeva takvih sadržaja taj da u sredinama u kojima nastaju značajno doprinesu turističkom razvoju, a nerijetko i da ga uopće pokrenu, u takvim bi sredinama pokazatelji poput ITR-a tijekom nekoliko godina gotovo beziznimno kontinuirano trebali biti viši. Tim više što takvi sadržaji nerijetko proizlaze iz razmjerno velikih ulaganja u infrastrukturu te multimedijalnu i inu opremu kod koje i post-projektno održavanje pretpostavlja značajan trošak. Kroz daljnje komparativne analize valjalo bi utvrditi može li se u tom kontekstu prihvatljivom smatrati pozitivna promjena indeksa od 10-ak posto tijekom prosječno četiriju godina (Tablica 3.), uz prosječnu cijenu pojedinačnog ulaganja od 1,4 milijuna eura.

„Kontrolni“ uzorak: baštinsko-turistička infrastruktura Istre

Radi stavljanja obrađenog uzorka u komparativnu perspektivu, na sličan način analizirano je i 14 baštinsko-turističkih sadržaja tijekom proteklog razdoblja uspostavljenih na području Istre. Osim što je turistički najrazvijenija, najzapadnija hrvatska regija smatra se i dobrim primjerom promišljenog lokalnog razvoja, međusektorske suradnje, napora usmjerenih ka održivijem i odgovornom turizmu itd. U nastavku slijedi prikaz rezultata dobivenih analizom baštinsko-turističkih sadržaja nastalih u navedenom socioekonomskom kontekstu, uz napomenu da pri odabiru, zbog turističke razvijenosti cijele regije, nije primjenjivano načelo baznog ITR-a ≤ 13 . Također, važno je napomenuti i to da se jedan od uključenih sadržaja, premda geografski u Istri, odnosi na administrativno područje Primorsko-goranske županije (posjetiteljski centar Poklon na Učki). U slučaju „kontrolne“ tablice posebno je naznačena i mikrolokacija sadržaja, kako se ne bi stekla pogrešna destinacijsko-geografska konotacija (npr. da je posjetiteljski centar na Učki u Opatiji).

Tablica 2. Pregled analiziranih baštinsko-turističkih sadržaja iz kontrolnog uzorka

Br.	Naziv baštinsko-turističkog sadržaja	Lokacija/ JLS u kojoj se nalazi	Godina otvaranja	Ukupna vrijednost projekta (EUR)	ITR u god. otvaranja / najranijoj dostupnoj god.	ITR 2022.	ITR 2023.	Indeks ITR u god. otvaranja / 2023.
1.	Kaštel Pietrapelosa	Livade/ Buzet	2020.	1.791.757,91	21,22	22,47	22,67	106,83
2.	PC Barban	Barban	2019.	63.176,06	22,42	22,3	22,55	100,58
3.	PC Kuća fresaka	Draguč/ Cerovlje	2015.	518.000,00	10,83	14,53	14,47	133,61
4.	Kuća za brodice	Brijuni/ Fažana	2015.	1.194.505,28	32,59	32,74	33,01	101,29
5.	ZEC Speleo-kuća	Vodice/ Lanišće	2015.	558.000,00	9,66	14,61	10,61	109,83
6.	Kaštel Morosini-Grimani	Svetvinčenat	2020.	1.262.025,35	20,09	20,61	21,85	108,76
7.	Kuća od kobasica	Sv. Petar u Šumi	2021.	464.529,83	12,85	16,32	15,2	118,29
8.	PC Maraston	Vižinada	2018.	172.539,65	17,66	17,94	18,52	104,87
9.	IC Vlaški puti	Šušnjevica/Kršan	2019.	195.102,53	21,67	22,18	18,77	86,62
10.	IC Kovarska kuća Arsiana	Raša	2018.	94.233,19	21,3	21,07	21,33	100,14
11.	PC Poklon Učka	Vela Učka/ Opatija	2021.	3.450.793,02	34,39	35,17	35,35	102,79
12.	Kuća istarskih kaštela	Momjan/ Buje	2022.	923.465,05	28,38	29,03	29,33	103,35
13.	IC More More	Vrsar	2021.	427.367,44	36,64	37,25	37,49	102,32
14.	PC La Mula de Parenzo	Poreč	2021.	97.116,60	36,57	37,28	37,32	102,05
Prosječna vrijednost projekta (EUR)				800.900,85	Prosječni indeks			105,81

Izvor: mrežne stranice baštinsko-turističkih sadržaja i resornih ministarstava

U odnosu na osnovni uzorak, primjeri iz Istre upućuju na manje volatilnu razvojnu dinamiku. Ističe se i podatak da je prosječni iznos ulaganja u baštinsko-turističke sadržaje u Istri gotovo dvostruko manji nego u sadržaje iz osnovnog uzorka. S druge strane, pozitivna promjena ITR-a je u slučaju „istrijskog” uzorka za skoro 8 % slabije izražena nego u slučaju osnovnog uzorka. Ovo bi se moglo pripisati ranije iskazanoj pretpostavci o tome da novi baštinsko-turistički sadržaj, barem kratkoročno, ima slabije izražen učinak u razvijenim nego u nerazvijenim destinacijama. Analogno tome bi se u konačnici moglo zaključiti da uspostava baštinsko-turističkih sadržaja ima pozitivan učinak na destinacijski razvoj slabije razvijenih sredina. Kao prilog analizi vremenske komponente cijelog problema (za koliko je vremena iskazana promjena ITR-a ostvarena), u nastavku je priložena i Tablica 3. Iz nje je vidljivo da je prosječna zabilježena pozitivna promjena ITR-a u sredinama iz osnovnog uzorka u prosjeku ostvarena oko 2,5 mjeseca „brže” nego u sredinama iz „istrijskog” uzorka. Unatoč tome, u kontekstu problematike odnosa uloženog i dobivenog, određene studije ukazuju na to da bi se *cost-benefit* dinamika iskazana na uzorku istrijskih baštinsko-turističkih infrastrukturnih sadržaja svejedno mogla smatrati ekonomičnijom zbog 44 % nižeg prosječnog početnog ulaganja po projektu (usp. npr. Attatsi i sur., 2013; Gullion i sur., 2015; Sardaro i sur., 2021).

Tablica 3. Vrijeme proteklo između „početnog” i „zaključnog” ITR-a

Osnovni uzorak			Istra		
Br.	Naziv baštinsko-turističkog sadržaja	Obuhvaćeno vrijeme promjene indeksa (u god.)	Br.	Naziv baštinsko-turističkog sadržaja	Obuhvaćeno vrijeme promjene indeksa (u god.)
1.	IC Virtualna zagorska hiža	2,5	1.	Kaštel Pietrapelosa	3,5
2.	Zbirka Kolarnica	3,5	2.	PC Barban	4,5
3.	KIC Žnidarec	5,5	3.	PC Kuća fresaka	6,5
4.	Ekumuzej čipke i čipkarstva	6,5	4.	Kuća za brodice	6,5
5.	Bio-edukacijski centar Virovi	2,5	5.	ZEC Speleo-kuća	6,5
6.	IC Hiža vinove loze	2,5	6.	Kaštel Morosini-Grimani	3,5
7.	PC Lović Prekriški	5,5	7.	Kuća od kobasica	2,5
8.	PC Dravska priča	2,5	8.	PC Maraston	5,5
9.	PC Med dvema vodama	3,5	9.	IC Vlaški puti	4,5
10.	IC Terra Panonica	3,5	10.	IC Kovarska kuća Arsiana	5,5
11.	PC Dvorac Janković	2,5	11.	PC Poklon Učka	2,5
12.	IC Kuća Petra Preradovića	4,5	12.	Kuća istarskih kaštela	1,5
13.	PC Kuća Panonskog mora	4,5	13.	IC More More	2,5
14.	IC Konji bijelci	6,5	14.	PC La Mula de Parenzo	2,5
15.	Centar Mato Lovrak	6,5	Prosjek		4,1
16.	Edukacijski info centar Stan na Gajni	6,5			
17.	PC Krapje	6,5			
18.	IC Čabar	2,5			
19.	Etno-kuća Domitrovec	4,5			
20.	Muzej Cvelferije	6,5			
21.	Geo-info centar Voćin	1,5			
22.	PC-IC Sequoia Slatina	1,5			
23.	PC Crna roda	1,5			
24.	Etno-kuća Goričan	1,5			
25.	Kulturno-informativni centar	2,5			
Prosjek		3,9			

Izvor: Institut za turizam, Indeks turističke razvijenosti 2017. – 2023.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

5.1. Baštinsko-turistički sadržaji i periferno stanje

Koncept kreativnosti ima veliki značaj u naporima destinacija i općenito lokalnih sredina da se marketinški istaknu u sve zaoštrenijoj borbi za hipermobilni, no ograničeni i nejednako raspoređen ekonomski, društveni i kulturni kapital (Ashworth, Kavaratzis, Warnaby, 2015: 4). Međutim, kapitalom uglavnom oskudijevaju periferne destinacije (npr. Hrvatska u odnosu na jezgru EU-a). Stoga upravo te destinacije kreativnost i kulturu često vide kao katkad i jedini potencijalni čimbenik razvoja (npr. Ilianchenko, 2005; Barbini i Presutti, 2014; Santos, Castanho i Couto, 2023).

Istodobno, strukturna obilježja perifernog stanja predstavljaju velik rizik na putu transformiranja kulturnih resursa u stvarne razvojne sadržaje. Zbog nedostatka stručnih znanja, nekoordiniranih politika, nesenzibilizirane lokalne zajednice i drugih faktora (Richards i Wilson, 2007: 28), periferne sredine svoje pozicioniranje pomoću kulture i kreativnosti u pravilu nastoje provesti preslikavajući manje-više generičke modele „kulturno-turističkog razvoja“, „destinacijskog brendiranja“ i sl. (Richards, Wilson, 2007: 3-5). Uz ostalo, za takav pristup karakteristična je nedostatna svijest o tome da, kao i u slučaju svakog drugog sofisticiranog proizvoda, put od resursa (npr. kulturnog ili kreativnog fenomena) do finalnog proizvoda (npr. uspješne turističke atrakcije ili doživljaja) zahtijeva tehnološki proces. On pak, osim niza općih zakonitosti, obično uključuje i niz konkretnim slučajem uvjetovanih prilagodbi sociokulturnom i ekonomskom mikrokontekstu u kojem se provodi. Posljedično, uspjeh određenog baštinsko-turističkog sadržaja nerijetko ovisi upravo o kvaliteti balansiranja unificiranih predložaka (npr. princip interpretacije baštine pomoću namjenske infrastrukture) i lokalnih specifičnosti i afiniteta (npr. sadržaj putem kojeg lokalna zajednica može predstaviti svoju baštinu na najprirodniji, a time i gostu najzanimljiviji način; Richards, Wilson, 2007a: 256-261). Ovaj zaključak u izravnoj je vezi sa zaključcima Sardara *et al.* (2021) koji apostrofiraju važnost koju suradnja među dionicima ima za uspješnost očuvanja kulturne baštine.

U okolnostima perifernog stanja, za sva ova nijansirana promišljanja često nedostaje vremena, znanja, adekvatnog strateškog okvira, a nerijetko i financijskih sredstava i/ili promišljenijih načina alokacije tih sredstava. Stoga se razvoj baštinsko-turističkih sadržaja često odvija nekoordinirano i sporadično, reproducirajući ustaljene modele, oslanjajući se na prigodne inicijative, determinirajući vlastiti razvojni put trenutačno dostupnim izvorima financiranja i sl. Međutim, rezultati ovog istraživanja dijelom se mogu povezati s onime što su Chen, Ren i Zhang (2021) u svojoj studiji zaključili, odnosno dijelom je došlo do razvoja pojedinih područja kao posljedica ulaganja u kulturnu baštinu.

U odnosu kreativnosti i prostora, odnosno u formatima kroz koje se baštinsko-turistički sadržaji materijalno ostvaruju, trebalo bi kritički analizirati dominaciju modela stvaranja baštinsko-turističkih sadržaja gradnjom infrastrukture za proizvodnju kreativnih procesa i doživljaja (interpretacijski, posjetiteljski i ini centri). Istodobno bi valjalo snažnije afirmirati model kreativne upotrebe za to prikladnih postojećih prostornih i društvenih (ljudskih) resursa. Kako navode Richards i Wilson (2007a: 266-267), namjenski dizajnirani prostori (prvi model) nerijetko nastaju u službi masovnog turizma s obzirom na to da stvaraju prostor za kreativne spektakle i sadržaje koje je lakše konzumirati. S druge strane,

kreativna uporaba postojećih, ukorijenjenih resursa ima veći potencijal stvaranja sadržaja koji su organski povezani s društvenim tkivom lokalne zajednice, pa time i održiviji na dulji rok (npr. ovo se u različitim regijama očituje kroz uspješne primjere turističke nadogradnje poljoprivredne, gospodarske i društvene osnove, kao što navode, primjerice, Fennell i Cooper, 2020: 216-217). K tome, takvi će sadržaji lakše omogućiti posjetitelju da u turističkom sadržaju ne sudjeluje kao pasivni promatrač „inscenirane autentičnosti“, nego kao aktivni sukreator iskustva koje ne mora biti situacija turističkog posjeta, nego interkulture razmjene, povezivanja, učenja i sl. Takav bi model u konačnici otvorio prostor za održiviji razvoj ruralnih i perifernih destinacija koje svoj razvoj temelje upravo na kulturi i baštinskim sadržajima (Liu, 2003: 468-469; Richards i Wilson, 2007a: 261; Higgins-Desboilles i sur., 2019: 1938-1939; Mesić, Primorac i Cerjak, 2022: 318).

5.2. Preporuke za budući razvoj baštinsko-turističkih sadržaja

Kako bi se postigao **željeni smjer razvoja** te ostvario puni potencijal razvojne valorizacije baštinskih sadržaja, na temelju provedenog istraživanja moguće je donijeti sljedeće zaključke i preporuke:

- Osim ako nisu osnovani kao muzeji, kao institucionalni okvir baštinsko-turističkih sadržaja potrebno je definirati onaj turistički (Ministarstvo turizma i sporta, HTZ); ako je turistička, tj. gospodarska funkcija jedan od glavnih razloga, odnosno legitimacija njihova pokretanja, onda takav treba biti i njihov nadležni institucionalni okvir.
- Buduće projekte ulaganja u infrastrukturu potrebno je uvjetovati konkretnim programskim i poslovnim planom, a ne generičkim studijama izvodljivosti i općenitim interpretacijskim i sličnim konceptima fokusiranim na materijalne aspekte (uređenje, oprema, postav), a nimalo na programski sadržaj, operativne vještine i kadrove.
- Potrebno je izraditi nacionalni katalog baštinsko-turističkih formata, kako bi zainteresirani za takve sadržaje na jednom mjestu mogli saznati koji je format primjereniji njihovoj polaznoj sociokulturnoj, ekonomskoj i kadrovsko-organizacijskoj situaciji.
- Potrebno je afirmirati modele i formate baštinsko-turističke valorizacije postojećih kulturnih, društvenih i prostornih resursa (npr. tematsko povezivanje malih OPG-a, priručnici za razvoj tematskih programa, specijalizirana DMK događanja, turistički sadržaji temeljeni na igrifikaciji, samovođenju i sličnim ekonomičnim interpretacijskim rješenjima).
- Uspostaviti modele koji će omogućiti ravnomjerniji omjer između iznosa javnih potpora za infrastrukturne i programske baštinsko-turističke sadržaje (npr. novi javni pozivi, „koncesije“ na interpretaciju lokalnih baštinskih fenomena i sl.).
- Uspostaviti koordinaciju na razini postojeće mreže interpretacijskih i srodnih centara s ciljem uklapanja te mreže u planove upravljanja destinacijama, programe javnih potpora te suradnički ekosustav s DMK agencijama, turističkim vodičima, kulturnim udrugama i sl.

Na razini upravljanja destinacijama, rezultati ovog istraživanja mogu koristiti menadžmentu za naglašavanje važnosti programskog sadržaja prilikom izrade poslovnih pla-

nova te prilagodbu kriterija praćenja sukladno tim zaključcima; u edukaciji dionika koji su zainteresirani za kreiranje baštinsko-turističkih sadržaja o specifičnostima implementacije i provedbe projekata; te za poticanje i postavljanje okvira za vertikalno i horizontalno udruživanje dionika, prije svega unutar javnog sektora. Na taj se način može očekivati osnaživanje uloge pojedinih dionika i njihov sinergijski uspjeh kao krajnji cilj suradnje.

5.3. Zaključne metodološke napomene

Metodologija korištena u ovom radu ima svoje manjkavosti. Bilo bi bolje da se upotrebljivi uzorak mogao formirati od lokalnih sredina s baznim ITR-om nižim od 10; da je svaki od uvrštenih lokaliteta otvoren 2017. godine ili kasnije, kako bi bio dostupan ITR u godini otvaranja; da su za svaki uvršteni JLS statistički podaci popraćeni i kvalitativnom analizom (intervjui, drugi izvori); da su u obzir mogle biti uzete barem dvije godine od osnivanja najnovijih analizom obuhvaćenih sadržaja. U kontekstu manjih sredina to je dovoljno vremena za pokretanje učinka prelijevanja novostvorenog sadržaja, a opet dovoljno kratko da se može uočiti i eventualna pojava drugih sadržaja koji mogu imati učinak na opći turistički razvoj područja.

Buduća istraživanja trebala bi uključiti veći uzorak, a uspostavu baštinsko-turističkih sadržaja valjalo bi korelirati ne s općenitim parametrom turističkog razvoja, nego s nekim dovoljno općenitim parametrom održivog turističkog razvoja. On, međutim, još nije uspostavljen, a s obzirom na kompleksnost i lokalnu uvjetovanost predmeta analize teško da će i biti tako skoro (usp. Krajinović, 2022: 91). Unatoč tome, rezultati dobiveni u ovom radu ukazuju na trendove vezane za razvoj baštinsko-turističkih sadržaja prvenstveno na području kontinentalne Hrvatske. Znanstveni doprinos rada ogleda se u sistematizaciji postojećih spoznaja o ulozi i važnosti baštinskih sadržaja za razvoj destinacija, odnosno u analizi povezanosti razvoja baštinskih sadržaja i ITR-a sredina u kojima se takvi sadržaji nalaze. Na temelju dobivenih rezultata moguće je potvrditi važnost očuvanja baštinskih resursa ruralnih prostora, odnosno perifernih destinacija u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Ashworth, G. J., Kavaratzis, M. i Warnaby, G. (2015). The Need to Rethink Place Branding. U: G. J. Ashworth, M. Kavaratzis i G. Warnaby (ur.). *Rethinking Place Branding: Comprehensive Brand Development for Cities and Regions*. Springer Publishing, 1–12.
- Attanasi, G., Casoria, F., Centorrino, S. i Urso, G. (2013). Cultural investment, local development and instantaneous social capital: A case study of a gathering festival in the South of Italy. *The Journal of Socio-Economics*, 47, 228–247. <https://doi.org/10.1016/j.socsec.2013.05.014>
- Barbini, F. M. i Presutti, M. (2014). Transforming a peripheral area into an emerging tourism destination. *Tourism Geographies*, 16(2), 190–206. <https://doi.org/10.1080/14616688.2014.888589>
- Bramwell, B. i Lane, B. (2008). Priorities in sustainable tourism research. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(1), 1–4. <https://doi.org/10.2167/09669580803489612>

- Burrai, E., Buda, D.-M. i Stanford, D. (2019). Rethinking the ideology of responsible tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 992–1007. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1578365>
- Bušljeta Tonković, A. (2019). (Un)sustainable (Rural) Tourism: A Case Study of Lika-Senja County. *Socijalna ekologija*, 28(3), 249–268.
- Chen, Z., Ren, X. i Zhang, Z. (2021). Cultural heritage as rural economic development: Batik production amongst China's Miao population. *Journal of Rural Studies*, 81, 182–193. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.10.024>
- Cloke, P. (2007). Creativity and tourism in rural environments. U: G. Richards i J. Wilson (ur.). *Tourism, Creativity and Development*. Routledge, 37–47.
- Ekumuzej Lepoglava (b. d.). *O nama*. Dostupno na <https://www.ekomuzej-lepoglava.hr/#top>
- Europski strukturni i investicijski fondovi (n. d. a). *Priprema i provedba integriranih razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine*. Dostupno na <https://strukturnifondovi.hr/natjecaji/priprema-i-provedba-integriranih-razvojnih-programa-temeljenih-na-obnovi-kulturne-bastine/>
- Europski strukturni i investicijski fondovi (n. d. b). *Promicanje održivog razvoja prirodne baštine*. Dostupno na <https://strukturnifondovi.hr/natjecaji/promicanje-odrzivog-razvoja-prirodne-bastine/>
- Eurostat (2023). *Cultural employment in the EU grew by 4.5% in 2022*. Dostupno na <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230824-1>
- EY (2021). *Rebuilding Europe: the cultural and creative economy before and after the COVID-19 crisis*. Ernst & Young.
- Fennell, D. A. i Cooper, C. (2020). *Sustainable Tourism: Principles, Contexts and Practices*. Channel View Publications.
- Fondovi EU (n. d.). *Regionalna diversifikacija i specijalizacija hrvatskog turizma kroz ulaganja u razvoj turističkih proizvoda visoke dodane vrijednosti – GRUPA 2*. Dostupno na <https://fondovieu.gov.hr/pozivi/36>
- Grofelnik, H. (2019). Je li održivi razvoj turizma ostvariv? *Geografski horizont*, 1, 21–24.
- Gullion, C., Hji-Avgoustis, S., Fu, Y. i Soonhwan, L. (2015). Cultural tourism investment and resident quality of life: a case study of Indianapolis, Indiana. *International Journal of Tourism Cities*, 1(3), 184–199. <https://doi.org/10.1108/IJTC-08-2014-0018>
- Hewison, R. (2014). *Cultural Capital: Rise and Fall of Creative Britain*. London: Verso.
- Higgins-Desbiolles, F. (2018). Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more? *Tourism Management Perspectives*, 25, 157–160. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.017>
- Higgins-Desbiolles, F., Varnicelli, S., Krolkowski, C., Wijesinghe, G. i Boluk, K. (2019). Degrowing tourism: rethinking tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(12), 1926–1944. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1601732>
- Iliachenko, E. Y. (2005). Exploring Culture, History and Nature as Tourist Destination Branding Constructs: The Case of a Peripheral Region in Sweden. *Proceedings of The VIII Nordic-Scottish Conference on Rural and Regional Development in association with the 14th Nordic Symposium in Tourism and Hospitality Research*.

- Institut za turizam (n. d.). *Indeks turističke razvijenosti za 2023. godinu po JLS*. Dostupno na <https://www.iztg.hr/hr/itr/>
- Kastenholz, E. i Gronau, W. (2022). Enhancing Competences for Co-Creating Appealing and Meaningful Cultural Heritage Experiences in Tourism. *Journal of Hospitality i Tourism Research*, 46(8), 1519-1544. <https://doi.org/10.1177/1096348020951637>
- Krajinović, V. (2022). Mjerenje održivosti turizma: jesmo li na pravom putu? *Acta Turistica*, 34(1), 83-105. <https://doi.org/10.22598/at/2022.34.1.83>
- Lane, B. (2018). Will sustainable tourism research be sustainable in the future? An opinion on peace. *Tourism Management Perspectives*, 25, 161–164. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.12.001>
- Liu, Z. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6), 459-475. <https://doi.org/10.1080/09669580308667216>
- Ma, X., Wang, R., Dai, M. i Ou, Y. (2020). The influence of culture on the sustainable livelihoods of households in rural tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(8), 1235-1252. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1826497>
- Mesić, Ž., Primorac, V. i Cerjak, M. (2022). Push travel motivations as a basis for segmentation of tourists in emerging rural tourism destinations: the case of Croatia. *Ekonom-ska misao i praksa*, 31(1), 303–325. <https://doi.org/10.17818/EMIP/2022/1.14>
- Mijnheer, C. L. i Gamble, J. R. (2019). Value co-creation at heritage visitor attractions: A case study of Gladstone's Land. *Tourism Management Perspectives*, 32, 100567. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100567>
- NEAC (2018). *New European Agenda for Culture*. Dostupno na <https://culture.ec.europa.eu/policies/strategic-framework-for-the-eus-cultural-policy>
- Perinčić, T. (2022). Muzeji versus interpretacijski centri. *Informatica Museologica*, 53, 46-53.
- Povijesni i pomorski muzej Istre (n. d.). *Kuća fresaka u Draguču*. Dostupno na <https://www.ppmi.hr/hr/lokacije/kuca-fresaka-u-dragucu/o-nama/>
- Rašić Bakarić, I., Bačić, K. i Božić, Lj. (2015). Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Ekonomski institut.
- Richards, G. i Wilson, J. (2007). Tourism development trajectories: from culture to creativity?. U: Greg Richards, Julie Wilson (ur.) *Tourism, Creativity and Development*. Routledge: 1–33.
- Richards, G. i Wilson, J. (2007a). Creativities in tourism development. U: Greg Richards, Julie Wilson (ur.) *Tourism, Creativity and Development*. Routledge: 255-287.
- Ross, D. (2020). Towards meaningful co-creation: a study of creative heritage tourism in Alentejo, Portugal. *Current Issues in Tourism*, 23(22), 2811–2824. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1782355>
- Ruan, W. Q., Wang, M. Y., Zhang, S. N., Li, Y. i Su, X. (2024). Knowledge-based or affection-based? The influence mechanism of heritage tourism interpretation content on tourists' willingness to inherit culture. *Tourism Management*, 102. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2023.104876>
- Santos, C., Castanho, R. A. i Couto, G. (2023). Understanding Creative Tourism as a Potential Catalyst for Regional Economic Development in Ultra-Peripheral Territories:

- Highlighting Pilo-Projects in the Azores Island. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 20, 295–306. <https://doi.org/10.37394/23207.20.28>
- Sardaro, R., La Sala, P., De Pascale, G. i Faccilongo, N. (2021). The conservation of cultural heritage in rural areas: Stakeholder preferences regarding historical rural buildings in Apulia, southern Italy. *Land Use Policy*, 109, 105662. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105662>
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/09669580008667346>
- Sharpley, R. (2023). Sustainable tourism governance: local or global? *Tourism Recreation Research*, 48(5), 809-812. <https://doi.org/10.1080/02508281.2022.2040295>
- Šola, T. S. (2014). *Javno pamćenje: čuvanje različitosti i mogući projekti*. Zagreb: Zavod za informacijske studije FFZG-a.
- UNWTO (2019). *International Tourism Highlights 2019*. Madrid: UNWTO. <https://doi.org/10.18111/9789284421152>
- UNWTO (2023). *International Tourism to End 2023 Close to 90% of Pre-Pandemic Levels*. Dostupno na <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-end-2023-close-to-90-of-pre-pandemic-levels>
- Wang, M. Y., Li, Y. Q., Ruan, W. Q., Zhang, S. N., Li, R. i Zhang, K. F. (2024). To understand or to touch? Evoking tourists' cultural preservation commitment through heritage tourism interpretation. *Journal of Sustainable Tourism*, 33(1), 168187. <https://doi.org/10.1080/09669582.2024.2316299>